

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

J E L E N T É S

a Politikai Bizottságnak a nemzetiségi politika megvalósulásáról, a nemzetiségi szövetségek 1988-ban tartandó kongresszusairól

(Alapanyag az előterjesztés tervezetéhez)

A Politikai Bizottság 1978. január 10-i határozatában hosszabb távra kijelölte a gyakorlati nemzetiségi politika feladatait. Az Agitációs és Propaganda Bizottság rendszeresen ellenőrzi a határozat végrehajtását. A Politikai Bizottság 1983. március 1-i ülésén, a nemzetiségi szövetségek kongresszusi előkészítésének folyamatában tájékozódott a nemzetiségi politika megvalósulásáról, a nemzetiségi lakosság helyzetéről, megerősítette az MSZMP nemzetiségi politikájának főbb elveit, s a korábbi határozatban foglalt hosszú távú feladatok időszerűségét. Ezt az áttekintést a nemzetiségi szövetségek 1988-ban esedékes kongresszusainak megrendezésén túl az teszi indokolttá, hogy az utóbbi években mind belpolitikánk, mind nemzetközi kapcsolataink szempontjából nagymértékben megnőtt a nemzetiségi kérdés jelentősége.

X X X

- 1.) Az 1980-as népszámlálás alkalmával 47.716-an vallották magukat horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén nemzetiségűnek és 84.478-an nemzetiségi anyanyelvűnek. Ez a szám az 1970-es népszámláláskor még 103 ezer volt. A Központi Statisztikai Hivatalnak a népszámlálásnozh kapcsolódó 509, zömmel ezer lakosnál kisebb településeken elvégzett vizsgálata 252 ezer nemzetiségi származású, a hazai nemzetiségek nyelvének és kulturájának ápolásában érdekelt állampolgárt mutatott ki. A városok nemzetiségi lakosságát is figyelembe véve - itt a KSH vizsgálati módszere nem volt alkalmazható - az összlétszám 300-330 ezerre tehető. A nemzetiségi szövetségek az általuk képviselt lakosság számát 400-450 ezerre becsülik.

2.) A központi és területi párt-, állami és társadalmi szervek az elmúlt öt évben is figyelemmel kísérték a nemzetiségi lakosság helyzetét, erőfeszítéseket tettek az Alkotmányban biztosított jogainak érvényesülése érdekében. A megyei pártbizottságok és tanácsok testületi üléseken határozták meg a területükön időszzerű nemzetiségpolitikai feladatokat, illetve ellenőrizték azok végrehajtását. A határozatok több megyében (Baranya, Bács-Kiskun, Pest) fölismerve az érintett települések községpolitikájának meghatározó szerepét a nemzetiségi politika elveinek gyakorlati megvalósításában, szorgalmazzák a nemzetiségi érdekek megfogalmazásához a lakóhelyi demokrácia fórumrendszerének fejlesztését, a nemzetiségpolitikai feladatok beépítését a községpolitikába, és fokozzák a helyi vezetők és vezető testületek felelősségét a nemzetiségi politika végrehajtásában. Baranya megye Tanácsa az országban elsőként rendeletet alkotott a nemzetiségi egyenjogúság érvényesülésének elősegítésére. Ilyen célú tanácsrendelet megalkotására előkészületek folynak Bács-Kiskun megyében is.

A nemzetiségi lakosság életkörülményeinek alakulása megegyezik az azonos társadalmi réteghez tartozó magyarokéval. Tekintettel azonban arra, hogy döntő többségük hátrányos helyzetű kistelepüléseken lakik, életkörülményeik egészében rosszabbak a magyarokénál. Közéleti aktivitásuk jó. Képviselőtük a párt- tanácsai és társadalmi testületekben arányait tekintve megfelel a nemzetiségi kérdés politikai jelentőségének, gyakran mégis gondot okoz - elsősorban községi és városi szinten - a sajátos nemzetiségi érdekek képviselőtének vállalása, a képviselőlet minősége. Jelentős előrelépés, hogy a legutóbbi választások során a nemzetiségek képviselőiket az országos listán küldhették a parlamentbe.

A megyék és az egyes megyéken belül az érintett települések között számottevő különbségek tapasztalhatók a nemzetiségi kérdés kezelésének színvonalában. A nemzetiségi lakosság döntő többsége ma is falun él, ezért sokak szemében a nemzetiségi kérdés leszűkítetten, a falu, ezen belül is a falusi művelődés egyik sajátos problémájaként jelenik meg.

Erőteljes a folklór értékeit középpontba állító rendezvénycentrikus megközelítés. Ma is érzékelhető kampányszerűség és formális jelleg a nemzetiségpolitikai gyakorlatban. Olyan hibás szemléletről van szó, amely önigazolásként legtöbbször a nemzetiségi lakosság alacsony számára és fejletlen öntudatára hivatkozik. Ennek a felfogásnak a cáfolatát adja pl. a kevés nemzetiségi lakosu Zala megye elismerésre méltó munkája. Figyelmet érdemel a nemzetiségi politika általános elveinek formális igenelése és a megvalósítást szolgáló intézkedéseket feleslegesnek, túlzónak minősítő nézetek ellentmondása. Az utóbbi időben a gyakorlati nemzetiségpolitikának egyre gyakrabban kell szembenéznie a gazdasági gondokra is hivatkozó ellenállással. Miközben tehát hazánkban sértetlen a nemzetiségi állampolgári egyenjogúsága, jobbára csak esetlegesen érvényesül az a megkülönböztetett figyelem a gyakorlati nemzetiségpolitikában, amely következetes intézkedésekkel hatásosan ellensúlyozná a kisebbségi helyzetből fakadó hátrányokat.

- 3.) Az elmúlt öt évben sokat fejlődtek a nemzetiségi szövetségek. A korábban inkább csak a kulturális szférára korlátozódó tevékenységük jelentősen kiszélesedett, a nemzetiségek kollektív érdekeinek képviselete irányában fejlődik, s a nemzetiségi politikának a korábbinál átfogóbb, a társadalompolitika részeként való értelmezése irányában hat. Együttműködési megállapodásuk van több megye tanácsával, kiépítették kapcsolataikat a jelentősebb számban nemzetiségi foglalkoztató termelő egységekkel (pl. a TOT segítségével a téeszekkel), egyre inkább részeivé válnak nemzetközi kapcsolataink alakításának Csehszlovákiával, Jugoszláviával, az NDK-val, Ausztriával és az NSZK-val. A Hazafias Népfront jó mozgalmi keretet nyújt munkájukhoz, az irányító Művelődési Minisztérium pedig önkorlátozásával jelentősen megnövelte önállóságukat, a korábbi direkt irányítást a törvényességi felügyeletre redukálta és munkájuk támogatására változtatta. Fejlődött egyes szövetségek belső szervezete. Létrehozták néhány megyében a választmányi tagok megyei csoportjait. (Baranyában a délszláv és a német, Bács-Kiskun és Pest megyében, a délszláv, a német és a szlovák, Vas megyében a szlovén választmányi tagokból.) Ezek a nemzetiségi lakosság

érdekeit képviselő testületekként működnek és segítik a nemzetiségpolitikai feladatok területi megvalósítását. Továbbra sem alakultak ki azonban a sajátos igények megfogalmazására alkalmas helyi szervek, fórumok. Ezek hiányában a nemzetiségi lakosság érdekei képviselését gyakran a lakóhelyén is a szövetségek tisztségviselőitől, központi apparátusától igényli.

A nemzetiségpolitikai feladatok intézményesítettségének alacsony fokából, illetve abból a tényből, hogy ezeknek a tennivalóknak nagy része nem épült be szervesen a községpolitikai feladatrendszerbe, következik, hogy sok helyütt a szövetségektől várják el ezek ellátását. E feladatáthárító magatartás mellett figyelmet érdemel a szövetségek - nemzetiségi politikánkkal egyező irányu - törekvéseivel szemben helyi szinten gyakran megnyilvánuló értetlenség is.

Célszerű, hogy a nemzetiségi szövetségek kongresszusaikon döntéseket hozzanak saját szervezetük továbbfejlesztéséről.

4.) A korábbi időszakhoz képest lelassult a két- illetve több nyelvű feliratok használatának terjedése és a legtöbb helyütt következetlen a felirathasználat. (Pl: az intézményt jelző tábla kétnyelvű, az egyéb feliratok azonban nem.) Általában is elmondható, hogy a nyelvi egyenjogúság kifejeződése reprezentatív jellegű, jobbra ünnepi alkalmakra korlátozódik. Sokszor különleges - és nemzetiségiek számára örömteli - eseménynek számít, ha zárszámadáson vagy falugyűlésen - általában a szövetségek képviselői - nemzetiségi nyelven szólnak a jelenlévőkhöz. Hiányzik a helyi nemzetiségi vezetők példamutatása. Így a hivatalos fórumokon a nemzetiségi nyelvhasználat elveszíti természetességét, formálissá, demonstratívvá válik, amit az érintettek nem egyszer megkülönböztető jellegűnek is éreznek. Számos más tényező mellett ennek is szerepe van a gyorsuló nyelvvesztésben.

5.) A nemzetiségi nyelvek átörökítése, az azonosságtudatot megalapozó műveltség fejlesztése, növekvő követelményeket támaszt az oktatással szemben.

A nemzetiségi oktatás kialakult rendszere ezeknek a követelményeknek nem tud megfelelni. A nemzetiségi iskolák 92 %-a az anyanyelvet csak fakultatív tantárgyként oktatja 55.786 tanuló számára. Csupán 3031 nemzetiségi tanuló jár olyan iskolába, ahol a tanítás hagyományosan kétnyelvű.

Az utóbbi típusba zömmel olyan iskolák tartoznak, amelyek mellett diákotthonok is működnek - ezt a nemzetiségek szorvány jellege teszi indokolttá - és az egész országból, illetve több megyéből vesznek fel tanulókat. A német nemzetiség ilyen iskolával nem rendelkezik.

E központi szerepű intézmények közül többnek sikerült az utóbbi 10 évben a körülményein javítani. Ebben az ötéves tervben várhatóan a Művelődési Minisztérium megkezdi a budapesti szerb-horvát nyelvű iskola és diákotthon felújítását. Hiányoznak az eszközök a budapesti szlovák iskola és diákotthon új épületének és négy német nyelvű intézménynek a tervezett felépítéséhez.

Mindkét feladat rendkívül sürgető. A Művelődési Minisztériumnak politikai támogatásra van szüksége a beruházások fedezetének megszerzéséhez. Hazai források nélkül nem számolhatunk a német nyelvű iskolák felépítéséhez az NSZK részéről nyilatkozatban kilátásba helyezett anyagi támogatással sem.

A Művelődési Minisztérium, annak érdekében, hogy az oktatás jobban meg tudjon felelni a vele szemben támasztott követelményeknek, programot dolgozott ki a nemzetiségi nyelvet tantárgyként oktató iskolák egy részének kéttannyelvű iskolává fejlesztésére. Jelenleg 32 általános iskolában folyik ilyen fejlesztő munka, amit a korábbinál intenzívebb óvodai nyelvi nevelés alapoz meg.

Azokban az iskolákban, ahol a nemzetiségi nyelvet továbbra is fakultatívan oktatják, a nemzetiségi szövetségek kérik a nyelv kötelező, a többivel egyenrangú tantárgyként való oktatását. Lehetséges megoldásként az orosz és a nemzetiségi nyelv közötti kötelező választási lehetőség megvalósítását szorgalmazzák.

A pedagógusképzés fejlesztése a kétnyelvű oktatás követelményeinek megfelelően néhány helyen megkezdődött.

Mind a közoktatás, mind a pedagógusképzés és továbbképzés fejlesztése terén céltudatosan építeni kívánunk az államközi együttműködésben rejlő szakmai lehetőségekre. Tovább folytatjuk a nemzetiségi szakértelmiség képzését a külföldi felsőoktatási intézményekben.

Az Agitációs és Propaganda Bizottság 1987. október 13-i ülésén foglalkozott a nemzetiségi oktatás helyzetével és állást foglalt a további feladatokról.

A közművelődésnek továbbra is fő feladata a nemzetiségiek körében az anyanyelvű kultúra fejlesztése. Változatlanul élénk a hagyományokat ápoló művelődési közösségek tevékenysége, bár - elsősorban a kisebb településeken - szaporodó gond, hogy a fenntartók szűkös anyagi lehetőségei, gyakran - fenntartó hiánya miatt együttesek szűnnek meg, vagy torpan meg ígéretesen induló munkájuk. Van már példa önfenntartó művelődési közösségek létrejöttére is (elsősorban a németek körében), a nemzetiségi kultúra ápolásában azonban az önfinanszírozás elvének érvényesülése csak hosszabb távon várható, a akkor sem teljes körűen. Tartós és következetes állami támogatásra szorul mind az amatőr művészeti mozgalom, mind az anyanyelvű könyvkiadás, a hagyományos kulturális értékek feltárása, feldolgozása és a közösségekhez való visszajuttatása.

Az elmúlt öt évben nekilendült majd megtorpant a hazai nemzetiségek viszonyait feltáró kutatás. Eredményeihez tartozik, hogy Kelet-Közép Európában páratlan nemzetközi együttműködéssel szociológiai vizsgálat folyt egy magyarországi szlovén és egy szlovéniai magyar településen. A feltárt anyagot a magyar és szlovén kutatók közös kiadványban tették közzé. Hasonló kutatási együttműködés alakult ki egy horvát tudományos intézettel is. A kutató munka jövőjét elbizonytalanítja, hogy nincs az Országos Széchényi Könyvtár magyarságkutató csoportjához hasonlóan kiépített intézménye, szűkös kutatói kapacitása fejlődésének pedig határt szab a bizonytalan anyagi háttér.

- 6.) A nemzetiségi nyelvű tömegtájékoztatás korábban kialakult strukturája az elmúlt öt évben széreny mértékben bővült. A szövetségek hetilapjai ugyanis évente 2-4 alkalommal irodalmi melléklettel jelennek meg. Ez év folyamán ezeket önálló irodalmi folyóirattá, vagy almanachhá kívánják fejleszteni. A nemzetiségi nyelvű rádió és a különösen népszerű televízió adásainak időtartama az országos adókon rendkívül rövid, a televízióé mindössze havi 30 perc és ennek ismétlése, továbbá heti 5 perc hírosszefoglaló.
- A gyakoribb adás, illetve az adásidő növelése jogos igénye a nemzetiségi lakosságnak.

Javult a magyar nyelvű tömegtájékoztatás nemzetiségpolitikai munkája. Több az elemző, a gondokat is feltáró cikk az utóbbi években. Néhány lap szerkesztőségében egy-egy munkatárs állandó feladatává tették, hogy a nemzetiségi kérdéssel foglalkozzék. Ezek az újságírók megfelelő szakszerűséggel és politikai felkészültséggel látják el feladataikat. Ez azonban még távolról sem mondható általánosnak.

- 7.) Az elmúlt öt évben tovább fokozódott a nemzetközi érdeklődés a hazánkban érvényesülő nemzetiségi politika iránt. A legélénkebb az NSZK-ban és néhány északi államban, de olyan szocialista országból (Lengyelország) is növekedett az érdeklődés, amely a területén nem tart számon nemzetiségeket. Törekvéseinket általában pozitívan értékelik. A külföldi közvélemény informáltsága azonban többnyire alacsony szintű, egy idejétmúlt Magyarország-képen alapszik. Szükséges, hogy világnyelven megjelentessünk egy színvonalas kiadványt (pl. tanulmánygyűjteményt), amely hiteles képet ad nemzetiségi politikánkról, a nemzetiségek mai helyzetéről.

A magyarországi nemzetiségeket is érintő nemzetközi kapcsolataink törekvéseink ellenére egyenetlenül alakulnak. Hagyományosan gazdag tartalmu az együttműködésünk Jugoszláviával.

A diákcsere-től, a pedagógusképzésen és továbbképzésen - az együttes - és szakembercserén át a nemzetiségek helyzetének közös kutatásáig számos területet felölel.

A jugoszláv magatartás tartós eleme a magyarországi délszlávokat segítő együttműködés készsége mellett saját nemzetiségpolitikájuk fölértékelése és a hazai délszlávok helyzetének visszafogott kritikája.

Hosszabb távon vizsgálva kiegyensúlyozottnak nevezhető együttműködésünk Csehszlovákiával. Az államközi munkaterv ebben a relációban is számos lehetőséget rögzít, de ezek témagazdagsága elmarad a jugoszlávtól. Az utóbbi öt évben alakult ki közvetlenebb együttműködés a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége és a Matica slovenska között. A kapcsolatok fejlesztésére irányuló kezdeményezéseinket a csehszlovák fél kölcsönösségi igényeinktől tartva több-kevesebb rugalmatlansággal és gyakorlati nemzetiségpolitikánk bizonyos elemeinek (pl. az oktatásnak) a bírálataival fogadja.

Együttműködésünket az NDK-val államközi munkaterv rögzíti. Partnereink készséggel tesznek eleget a magyarországi németek érdekeit szolgáló kéréseinknek, de nem kezdeményezik az együttműködés bővítését. Szoros kapcsolat alakult ki a hazai nemzetiségi szövetségek és az NDK-beli szorb Domowina között. Az NDK a - bár készséges partner - kevés érdeklődést tanusít a magyarországi németek iránt.

Az NSzK és Ausztria élénk érdeklődése a német nemzetiség helyzete iránt magasszintű, anyagi eszközöket is mozgósító együttműködési készséggel párosul. Az NSzK 1988-ban 2 millió márkát fordít a német nemzetiség kulturális lehetőségeinek és a német nyelv oktatásának fejlesztésére hazánkban. 1989-től várhatóan a nemzetiségi iskolák felépítését is támogatja.

Romániával az együttműködés a magyarországi románokat illetően is a teljes leépülés tendenciáját mutatja. A Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége ezért szeretne kapcsolatba lépni más országok pl. Jugoszlávia román nemzetiségével.

X X X

A gyakorlati nemzetiségpolitikáért felelős központi és területi szervek erőfeszítései ellenére nincs jelentős előrehaladás a nemzetiségi lakosság azonosság-tudatának erősödésében, anyanyelvhasználatának, sajátos kulturájának fejlődésében. Látnunk kell ebben az objektív történelmi, társadalmi és etnikai folyamatokon kívül egyebek között az alábbi tényezők szerepét is:

- A nemzetiségi kérdés jogi szabályozása nem kellően következetes és rendszerezett;

Az Alkotmány VII. fejezetében, az állampolgárok alapvető egyéni jogai és kötelezettségei körében rendelkezik a nemzetiségekről. Ez elfedi, illetve vitathatóvá teszi azt a tényt, hogy az Alkotmány e fejezet 61.§.3. bekezdésében a nemzetiségek számára kollektív jogokat is megállapít. Súlyosabb gond, hogy következtelen az Alkotmány e vonatkozású rendelkezéseinek lebontása a törvényekben. Jogrendszerünkbe beépültek a nemzeti kisebbségek passzív védelmét szolgáló (pl. a faji, nemzeti megkülönböztetést tiltó, a törvény és a hatóságok előtti anyanyelvhasználatot lehetővé tevő) rendelkezések. Az aktív kisebbségvédelem talaján álló, tehát támogató jellegű nemzetiségpolitikánk elveinek érvényesítését szolgáló szabályok azonban vagy túl általánosan fogalmazottak (pl: a tanács tevékenysége során érvényre juttatja a nemzetiségek jogait. 1971. évi I.törvény a tanácsokról 9.§.(1) a/), vagy - a művelődést szabályzó törvények kivételével - nagyrészt hiányoznak is. Hiányzik pl. - megint csak a művelődés kivételével - az állami (irányítói) felelősség konkretizálása a nemzetiségi politika megvalósításáért, illetve csak jogrendszeri összefüggésekből olvasható ki a nemzetiségek egyesülési joga, tehát a nemzetiségi szövetségek működésének jogszabályi feltétele, ez is csupán mint kulturális tevékenység végzése céljából való egyesülési jog.

- Nemzetiségi politikánk elveinek következtelen tükröződése a jogrendszerben a nemzetiségpolitikai feladatok végrehajtásáért is felelős intézményrendszer működésének esetlegességében csapódik le. Ennek jele például, hogy:

a gyakorlati nemzetiségpolitikában a megengedhetőbbnél nagyobb a szubjektív tényezőnek, a nemzetiségi kérdéshez a vezetők jó vagy rossz viszonyának a szerepe;

lehetséges - és a nemzetiségi kérdéshez való pozitív viszony esetén is gyakori -, hogy a nemzetiség-specifikus feladatokat ne alapfeladatként, hanem járulékos, többletforrást igénylő tennivalóként kezeljék, és csak ennek birtokában oldják meg.

Ezért nemzetiségi politikánk alapelveiből következően, és figyelemmel arra, hogy a nemzetiségi kérdés hazai kezelése befolyásolja a környező országokhoz fűződő kapcsolatainkat és a Magyar Népköztársaság nemzetközi megítélését, a társadalom politikai rendszerének korszerűsítési folyamatába ágyazottan meg kell újítanunk nemzetiségpolitikai gyakorlatunkat is.

Felhasználva az Országgyűlésben kezdeményezett nemzetiségi törvény kidolgozását és az Alkotmány módosítását, jogrendszerünkben maradéktalanul érvényre kell juttatni nemzetiségi politikánk lenini elveit.

Meg kell oldani a kisebbségpolitikai munka állami irányítását és koordinálását központi szinten és az igazgatás vertikumának egészében.

Tekintettel arra, hogy alapvető alkotmányos jogok érvényesüléséről van szó, célszerű lenne a központi irányítást, illetve az állami szervek közötti koordinációt és az ellenőrzést parlamenti bizottsághoz kötni és egy kislétszámú apparátussal biztosítani, a tanácsoknál a kisebbségpolitikai feladatokat a társadalompolitikai munkafolyamatba - külön felelősséggel - integrálni.

Rendezni kell a nemzetiségi szövetségeknek mint társadalmi szervezeteknek jogi státuszát, törvényességi felügyeletét, biztosítva, hogy alulról felépülő, tényleges érdekképviseleti szervezetekké válhassanak, létrehozhatók a döntéshozatali szinteknek partnerként megfelelő szerveiket.

A kisebbségi politika gyakorlatának eredményes befolyásolása érdekében a tervezés és költségvetés reformja keretében meg kell vizsgálni - egy hosszabb, átmeneti időszakra - központi és megyei kisebbségpolitikai pénzalapok létrehozásának lehetőségét.

Budapest, 1988. március 28.

(dr. Stark Ferenc)